

ТЕРМІНОЛОГІЧНЕ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ У АСПЕКТІ ЛІНГВОДИДАКТИКИ

Keywords: *Language for Special Purposes of medicine, terminological words combination, idiomatic complexes, onomastic component, methodical mode.*

The linguistic status of the notion “terminological words combination” is closer defined, the terminological words combinations functioning in the Latin LSP of medicine are classified, the methodical modes used in the work with terminological words combinations during the professionally orientated training of Latin language are presented.

Ключові слова: *LSP медицини, термінологічне словосполучення, ідіоматичні комплекси, ономастичний компонент, методичний прийом.*

Уточнено лінгвістичний статус поняття “термінологічне словосполучення”, класифіковано термінологічні словосполучення, які функціонують у латинської LSP медицини, презентовано методичні прийоми, які використовуються під час роботи з термінологічними словосполученнями у процесі професійно орієнтованого навчання латинської мови.

Ключевые слова: *подъязык медицины, терминологическое словосочетание, идиоматические комплексы, ономастический компонент, методический приём.*

Уточнён лингвистический статус понятия “терминологическое словосочетание”, классифицированы терминологические словосочетания, функционирующие в латинском подъязыке медицины, представлены методические приемы, используемые в работе с терминологическими словосочетаниями в процессе профессионально ориентированного обучения латинскому языку.

За підрахунками фахівців у галузі термінознавства термінологічні словосполучення (ТСС) як нарізнооформлені термінологічні одиниці (ТО), до яких ми відносимо власне терміни та номенклатурні найменування, становлять 60 – 75% від загальної кількості ТО конкретних терміносистем, у окремих терміносистемах ця кількість сягає 95% [1; 2]. Надзвичайно висока термінологічна потенція ТСС зумовлена можливістю останніх майже повністю покривати певне понятійне поле окремої терміносистеми. ТСС неодноразово були предметом лінгвістичного аналізу: детальне висвітлення в науковій літературі отримали питання класифікації ТСС окремих LSP [1; 3; 4] та мовної природи ТСС [2; 5; 6; 7], хоча останнє характеризується широким діапазоном поглядів.

Питання класифікації ТСС, які функціонують у латинській LSP медицини та вибір методичних прийомів, які забезпечили б ефективне засвоєння ТСС у процесі професійно орієнтованого навчання латинської мови до цього часу не були предметом спеціального дослідження лінгводидактичного спрямування, що й обумовило актуальність пропонованої статті.

Мета роботи полягає в уточненні лінгвістичної сутності ТСС, класифікації латинських медичних (анатоמו-гістологічних, клінічних, фармацевтичних) ТСС, презентації методичних прийомів навчання ТСС студентів ВМНЗ III-IV рівня акредитації.

Об'єктом дослідження виступають ТСС, які функціонують у латинської LSP медицини, та методичні прийоми, здатні забезпечити ефективність їх засвоєння.

У науковій літературі існують різні точки зору на природу ТСС: одні автори їх відносять до традиційних словосполучень, називаючи їх при цьому готовими одиницями мови [3], інші визначають ТСС як особливий вид ідіом, термінологічність яких обумовлена потребою в номінації наукових об'єктів [6; 8], термінологічні фразеологізми – нарізнооформлені, але семантично та синтаксично неподільні словосполученнями [2], які сприяють конкретизації та увиразненню вираженого поняття. ТСС визначають також як фразеологізовані

словосполучення, утворені шляхом семантичної конденсації, внаслідок чого декілька компонентів виражають одне поняття [7]

Мі цілком погоджуємося з позицією науковців [5; 6; 9; 10; 11], які вважають, що ТСС іліміновані з розряду вільних словосполучень, оскільки вони не породжуються в процесі мовлення, а лише регулярно відтворюються у фаховому мовленні як цілісні одиниці номінації, зумовлені компонентним складом, смисловими та формальними відношеннями, що дозволяє розглядати ТСС як ідіоматичні комплекси з різним ступенем ідіоматичності.

До ТСС з нижчим рівнем ідіоматичності або аналітичних найменувань нами віднесені такі, семантика яких *in corpore* співвідноситься із сумою вільних значень компонентів. Основна відмінність таких ТСС від вільних словосполучень нетермінологічного характеру в тому, що вони завжди пов'язані зі спеціальним поняттям, а тому є семантично цілісними. Елементи таких ТСС можуть зустрічатися в різних комбінаціях, не змінюючи при цьому свого самостійного значення. Наприклад: *arcus vertebrae* – дуга хребця / *radix arcus vertebrae* – корінь дуги хребця / *vertebra cervicālis* – шийний хребець; *genu dextrum* – праве коліно / *articulatio genus* – колінний суглоб; *processus transversus* – поперечний відросток / *tubercūlum anterius processus transversi* – передній горбок поперечного відростка.

Наступний тип представлений ТСС із семантичною спаяністю компонентів внаслідок метафоричності елемента з активною / пасивною валентністю, або усіх елементів ТСС на зразок *nuclēus caudātus* – хвостате ядро, *vermis cerebelli* – черв'ячок мозку, *cauda pancreātis* – хвіст підшлункової залози, *porta hepātis* – ворота печінки. Такі ТСС переважно презентовані номенклатурними найменуваннями – анатомічними, гістологічними та ембріологічними.

До вказаного типу приєднується нечисленний тип ТСС, представлений номінативними одиницями з унікальним компонентом – іменником чи прикметником переважно грецького походження, які не мають словотворчих зв'язків з іншими одиницями або характеризуються одновалентним зв'язком. Наприклад: *vena azygos* – непарна вена, *vena hemiazygos* – напівнепарна вена, *os*

hyoideum – під'язикова кістка, *muscūlus psoas major (minor)* – великий (малий) поперековий м'яз, *galea aponeurotica* – апоневротичний шолом, сухожилковий покрив черепа між вкритою волоссям шкірою голови та окістям черепа. Внаслідок певної ізольованості такі одиниці займають проміжну позицію між аналітичними найменуваннями та термінологічними фразеологізмами. Зазначені типи ТСС також функціонують у анатомічній та гістологічній підсистемах.

Окремий тип презентований клінічними ідіомами – ТСС з вищим рівнем ідіоматичності, які використовуються для номінації симптомів, синдромів, симптомокомплексів, наприклад: *cor bovīnum* – бичаче серце, виникає у пізніх стадіях розвитку серцевих захворювань, супроводжується явищами застійної серцевої недостатності та характеризується значним розширенням і збільшенням розмірів серця; *ulcus mutum* – німа виразка, безсимптомна виразка шлунка або дванадцятипалої кишки, яка виявляється лише при гастроскопії або у випадку рантової перфорації. Визначальні характеристики клінічних ідіом – наявність перифрастичного опису, розгорнутого тлумачення, дефініції. У ТСС типу *v.s.* зв'язки між компонентами не можуть бути визначені через категорії логічного мислення, внаслідок чого вони випадають із основних системних відношень мови.

Підвид ТСС з вищим рівнем ідіоматичності, значення яких не може бути виведено за складовими внаслідок ослабленого зв'язку із поняттям, утворюють надзвичайно поширені в медичній терміносистемі біномні (триномні, квадриномні) ТО з ономастичним компонентом (ОК). ТСС з ОК завжди утворені шляхом вторинної номінації. У латинській LSP медицини представлені такі основні ОК:

а) **епонімічний** – згідно міжнародної традиції використовуються прізвища видатних вчених, лікарів, які відкрили або описали захворювання, симптом, синдром, метод, спосіб дослідження, винайшли лікувальний засіб, тощо, наприклад: *facies Hippocratica* – обличчя Гіппократа, спостерігається в разі розвитку тяжкого гострого перитоніту та часто свідчить про близьку смерть, характеризується блідо-сірим кольором шкірних покривів,

загостреними рисами, запалими очима, краплями холодного поту на чолі;
Basedowi morbus (syn. **struma toxica diffusa, thyreotoxocōsis**) – базедова хвороба (син. дифузний токсичний зоб, тиреотоксикоз), захворювання в основі якого лежить гіперфункція і гіперплазія щитовидної залози, характеризується порушенням обміну речовин;

б) **топонімічний**, презентований географічними назвами, які вказують на поширення захворювання (симптому, синдрому) у певній місцевості, географічний пункт, де захворювання (симптом, синдром) вперше виявлено, описане, наприклад: **cholera asiatica** – азіатська холера, **encephalitis vilujensis** – вілюйський енцефаліт, **encephalitis japonica** – японський енцефаліт;

с) **міфонімічний**, сформований на основі асоціацій з вигаданими неіснуючими об'єктами, наприклад: **caput Medusae** – голова Медузи, утворення мережі розширених вен довкола пупка, що спостерігається в разі утруднення кровообігу у ворітній вені, зумовленого закупоркою її тромбом або стиснення ззовні (наприклад, пухлиною), а також у хворих на цироз печінки.

ТСС з епонімічним та топонімічним ОК, як правило, характеризуються розгалуженою синонімією.

Відповідно до запропонованої класифікації ТСС ми вважаємо за необхідне диференційовано підходити до роботи з ТСС та використовувати різні методичні прийоми, здатні забезпечити ефективність навчання. Так, основні технологічні операції (ознайомлення, тренування та використання), спрямовані на засвоєння аналітичних найменувань, вибудовуються з урахуванням лінійної парадигматики біномних ТСС зі:

а) спільним базовим компонентом, наприклад: **arcus aortae** – дуга аорти, **arcus costalis** – реберна дуга, **arcus dentalis** – зубна дуга, **arcus venosus** – венозна дуга, **arcus vertebrae** – хребцева дуга, **arcus zygomaticus** – вилична дуга;

б) спільним атрибутивним компонентом, наприклад: **arcus alveolaris** – альвеолярна дуга, **processus alveolaris** – альвеолярний відросток, **nervus alveolaris** – альвеолярний нерв, **os alveolare** – альвеолярна кістка; **oculus dexter** – праве око, **ren dexter** – права нирка, **clavicula dextra** – права ключиця, **manus dextra** –

права кисть, atrium dextrum – праве передсердя, genu dextrum – праве коліно.

Основні види завдань, які використовуються під час роботи з аналітичними найменуваннями:

- переклад з української мови на латинську (з опорою на спільний базовий / атрибутивний компонент)
- переклад з латинської мови на українську (з опорою на спільний базовий / атрибутивний компонент).

Виходячи з цього, головною методичною метою є формування у студентів навичок утворення біномних конструкцій, утворених за допомогою різних типів синтаксичного зв'язку. На базі біномних ТСС відпрацьовуються триномні, квадриномні ТСС, а також ускладнені номінативні одиниці з нижчим рівнем ідіоматичності.

При опрацюванні ТСС з метафоричними елементами та ТСС з унікальним компонентом значна увага повинна приділятися питанням лексико-семантичної валентності ТО, наприклад: *os ethmoidāle – **пешітчаста** кістка // lamīna cribrōsa – **пешітчаста** пластинка; fissūra cerebelli – **щілина** мозочка // rima glottidis – **голосова щілина***. Презентація у навчальному процесі таких ТСС повинна проводитися з відповідними коментарями, які дозволяють з'ясувати семантичне підґрунтя певної ТО. Необхідність коментаря зумовлена тим, що у процесі перекладу, тобто зміни коду однієї мови на інший, елементи латинської LSP медицини знаходяться у специфічних відношеннях, характерних для неї, але нехарактерних для української LSP медицини. Безумовно, що така презентація вимагає відповідної спеціальної підготовки не лише студентів, але й викладачів. У зв'язку із зазначеним вище, особливої актуальності набуває проблема укладання та впровадження у практику двомовних навчальних словників тлумачного типу, в яких надавалися б не лише еквіваленти ТСС, але й наводилися відомості щодо семантики компонентів ТСС.

Наприклад, прикметник *ethmoidālis*, грецький за походженням, відноситься до решітчастої кістки загалом (*os ethmoidāle*), але до решета подібна лише її пластинка, для якої вживається латинська назва *lamīna cribrōsa*; *rima* позначає

щілину як вузьке місце, *fissūra* – щілину, яка виникла внаслідок розщеплення, у цьому значенні синонімом виступає *sulcus* (борозна, жолоб). Найменування *rima glottidis* (буквально – щілина голосової щілини) на позначення голосової щілини взагалі є тавтологічним утвором з лінгвістичної точки зору, але необхідним з точки зору анатомічної, оскільки позначає голосову щілину, розташовану між двома справжніми голосовими складками (*plicae vocāles*), тоді як *glottis* використовується для позначення усього голосового апарату – голосових зв'язок (*ligamenta vocalia*), голосових складок (*plicae vocāles*) та власне голосової щілини (*rima glottidis*). Під'язикова кістка – *os hyoideum* отримала свою назву через подібність вигнутої форми із свинячим рилом та віддаленою подібністю з грецькою літерою “іпсилон”, через яку писалося у давньогрецькій мові слово свиня – *ύς* (у латинській транскрипції – *hys*). Натомість *під'язикова залоза* має номенклатурну назву *glandūla sublinguālis*, а *під'язиковий нерв* – *nervus hypoglossus*.

Методично доцільними завданнями, крім перекладу, на нашу думку, є такі:

- викреслити із запропонованих словосполучень ті, яке з логічної точки зору не можуть бути термінологічними одиницями, оскільки вони не позначають реально існуючі наукові поняття;
- вставити замість крапок пропущений елемент ТСС;
- пояснити семантику підкресленого слова;
- вибрати із запропонованих варіантів правильний латинський варіант перекладу ТСС.

Робота з ТСС з вищим рівнем ідіоматичності передбачає перевірку засвоєння змісту поняття. Основним методичним прийомом є семантизація ТО шляхом надання дефініції. Пропонуються завдання *v.i.*:

- за дефініцією із запропонованих назв вибрати назву ТО;
- продовжити дефініцію;
- виправити дефініцію;
- надати дефініцію;
- вказати синонім.

Крім того, ТСС з ОК являють собою культурно-маркеровані ТО. Перспективним методичним прийомом при роботі з такими ТСС є прийом етимологізації, який дозволяє поєднувати професійну підготовку з культурознавчими аспектами.

Отже, незалежно від типу, термінологічне словосполучення являє собою номінативну нарізнооформлену одиницю знакового характеру, регулярно відтворювану в усному чи писемному професійному мовленні, зафіксовану в фахових виданнях, якій відповідає одне поняття. Залежно від зв'язків, які існують між компонентами, термінологічні словосполучення розглядаються нами як ідіоматичні комплекси з різним ступенем ідіоматичності.

Рівень ідіоматичності термінологічного словосполучення обумовлює диференційований підхід до технологічних операцій презентації, тренування та використання у фаховому мовленні, які забезпечують активне володіння термінологічними словосполученнями. Вважаємо, що пропонований лінгводидактичний підхід є одним із чинників, що сприяє ефективності професійно орієнтованого навчання латинської LSP медицини майбутніх лікарів.

Наукова новизна роботи полягає в уточненні лінгвістичної сутності словосполучень термінологічного характеру, запропонованій автором класифікації латинських медичних (анатомо-гістологічних, клінічних, фармацевтичних) нарізно оформлених номінативних одиниць, презентації методичних прийомів навчання термінологічних словосполучень, які функціонують у латинській LSP медицини.

Пропонована стаття є певним внеском у теорію та практику професійно орієнтованого навчання латинської мови для спеціальних цілей.

Перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо укладання короткого навчального тлумачного словника.

Література

1. Нікуліна І.М. Субконтинуум інформатики й обчислювальної техніки у французькій, українській та російській мовах: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10. 02.07 / Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2004. – 21 с.

2. *Лейчик В.М., Никулина Е.А.* Исследование терминологизмов в парадигматике: явление антонимии // Вестник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2005. – № 1. – С. 30 – 43.
3. *Дубровина Л.В.* Английские медицинские терминологические сочетания с именем собственным (на материале терминов – названий болезней) // Стил ь научной речи. – М.: Наука, 1978. – С. 142 – 148.
4. *Тимощук Е.П.* Вопросы ономаσιологической типологии составного анатомического термина // Русское языкознание. – К.: Лыбидь, 1991. – № 22. – С. 107 – 114.
5. *Горшкова Т.М.* К вопросу о природе терминологического словосочетания // Термин и слово. – Горький: Изд-во ГГУ им. Н.И. Лобачевского, 1983. – С. 54 – 59.
6. *Солнцев В.М.* Язык как системно-структурное образование. – М.: Наука, 1971. – 292 с.
7. *Гак В.Г.* Теоретическая грамматика французского языка. Синтаксис. 2-е изд., исправл. и дораб. – М.: Высшая школа, 1986. – 221 с.
8. *Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б.* Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. – К.: Вид. дім “КМ Академія”, 2000. – 218 с.
9. *Тер-Минасова С.Г.* Семантика функциональных стилей и оптимизация преподавания иностранных языков. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1986, – 152 с.
10. *Широкова Т.А., Прёшкина Т.А.* О системном предъявлении терминологической лексики // Лексические проблемы преподавания иностранных языков в средней школе и неязыковом вузе. – Свердловск, 1984. – С. 36 – 47.
11. *Сергевнина В.М.* Терминоведение и методика преподавания иностранного языка // Термин и слово. – Горький: Изд-во ГГУ им. Н.И. Лобачевского, 1981. – С. 60 – 67.